

Terho Paulsson

POLSKA SUFIKSACJA IMPERFEKTYWIZUJĄCA
A EPENTEZA GLAJDÓW

W s t ę p .

Na podstawie t.zw. *asymilacji postępowej* zwrócono uwagę na słuszność zaliczania polskiego *v* do grupy sonornych wraz z *m, n, l, ʒ, r* i *j* (Ułaszyn: 1912:271, 1956:12)¹. Do podobnego wniosku doszedł Kuryłowicz analizując możliwości kombinatoryczne polskich grup spółgłoskowych (Kuryłowicz 1952). Laskowski stwierdził, że obok spółgłosek płynnych i nosowych jedynie *v* i *j* są morfonemami, przed którymi zachodzi epenteza samogłoski, por. *partyjka, państewko* (Laskowski 1975:79).

Na podstawie stosunków asymilacyjnych w grupach spółgłoskowych stwierdzono również w rosyjskim sonorny charakter *v* (Jakobson: 1956, 1978). W oparciu o koncepcję traktowania *j* i *v* jako glajdów z cechami dystynktywnymi [+przedn.] wzgl. [+tylna] (Andersen: 1969) powstało kilka prac poświęconych t.zw. *glide shift* w derywacji dewerbalnej i imperfektywizacji rosyjskiej (Flier: 1972, 1974; Coats: 1974; Worth: 1978). Celem tych prac jest wykazanie, gdzie w procesie derywacyjnym morfonem *j*, przyjęty jako zakończenie rdzeni werbalnych typu *p#j-*, *kroj-*, *sej-* itp., ulega zamianie na *v* spotykane w derywatach takich jak *випивка, откровение, самоसेव*.

Wspólnym założeniem w wyżej wymienionych pracach amerykańskich jest istnienie rdzeni werbalnych zakończonych morfonemem *j* zgodnie z koncepcją Jakobsona. Potrzebna jest w tym ujęciu zarówno reguła (lub raczej system takich reguł) zabezpieczająca zamianę glajdu *j* na *v* w procesie derywacyjnym, jak i reguła ucinająca *j* przed sufiksami konsonantycznymi.

Odmienne stanowisko w sprawie statusu *j* (i po pracach Fliera również w przypadku *v*) w rosyjskim zajmuje Garde (Garde: 1970, 1978). Dla Garde'a rdzeń zakończony samogłoską w rosyjskim jest

osobnym podtypem strukturalnym rdzeni istniejącym wyłącznie w systemie werbalnym. Co do *j* Garde uważa, że na lewo od szwu rdzeń-sufiks funkcjonuje ono jako normalna spółgłoska sonorna, natomiast na szwie rdzeń-sufiks, i na prawo od niego, funkcja *j* (i *v*) polega na zapobieganiu styku samogłosek.

Operowanie epentezą glajdów w pozycji interwokalicznej daje wygodę pod tym względem, że ucięcie (*truncation*) glajdów staje się zbędne w systemie reguł. Problem przewidywania występowania *v* i *j* pozostaje w gruncie rzeczy taki sam - w Garde'owskiej koncepcji ustalić trzeba, kiedy zapobiegaczem hiatus jest *j*, a kiedy *v*, w Flierowskiej natomiast, gdzie zachodzi t.zw. *glide shift* - zamiana *j* na *v*. Oba ujęcia posiadają znaczną zdolność, jeżeli chodzi o zmniejszanie ilości morfemów derywacyjnych.

Wdzięcznym kontekstem do rozpatrywania roli glajdów jest sufiksacja imperfektywizująca. Tradycyjnie przyjmuje się dla polskiego szereg sufiksów *-a-*, *-wa-*, *-ja-*, *-ewa-*, *-ywa/-iwa-* jako wykładniki imperfektywu. W niniejszym referacie będziemy rozpatrywać - opierając się przy tym o założenia teoretyczne zbliżone do Garde'owskich - stosunek wzajemny tych sufiksów i rozważać kwestię, czy i w jakim stopniu dają się one interpretować jako kontekstowouwarunkowane warianty mniejszej ilości sufiksów.

M a t e r i a ł

Opieramy się na Słowniku Języka Polskiego, tom I-X, W-wa 1958-68. Zastrzegamy, że ustalenie bazy materiałowej w derywacji, a szczególnie w aspektologii, zawsze napotyka na trudności. Z jednej strony potencjalność jest wysoka w derywacji aspektowej; pełne uwzględnienie istniejących poprawnych formacji przez dzieło leksykograficzne jest chyba niemożliwe. Z drugiej strony należy się spodziewać, w związku z dużą potencjalnością w tej dziedzinie derywacji, że modele derywacyjne regulujące tworzenie się par aspektowych szybciej

ulegają modyfikacji, co utrudnia wytyczenie granicy między zjawiskami z nacechowaniem reliktowym, regionalnym lub indywidualnym z jednej strony a zjawiskami ogólnoprzyjętymi z drugiej.

W poniższym przeglądzie materiału rozróżniamy rdzenie werbalne następujących typów:

C-, ...CV, ...(C)VC, ...C#C

C oznacza jedną lub więcej spółgłosek. # oznacza, że rdzeń manifestuje alternację $\emptyset : V$ przy derywacji werbalnej.

Rdzeń werbalny tworzy temat prymarnego infinitiwu (T_{infl}) przy pomocy sufiksów $-\emptyset$ -, -a-, -i-, -e-, -ną-. Sipf oznacza sufiks imperfektywizujący.

RDZEŃ: C-

T_{infl} : C-a

Sipf: -iva-

-gr-a-ć : -gr-ywa-ć, -sr-a-ć : -sr-ywa-ć, -łg-a-ć : -łg-iwa-ć

T_{infl} : C-i

Sipf: -va-

-kp-i-ć : -kp-i-wa-ć, -drw-i-ć : -drw-i-wa-ć, -śn-i-ć : -śn-i-wa-ć,
-mgl-i-ć : -mgl-i-wa-ć, ulż-y-ć : ulż-y-wa-ć

Sipf: -eva-

-łśn-i-ć : -łśni-ewa-ć, -ćm-i-ć : -ćmi-ewa-ć (jedyne przykłady)

T_{infl} : C-e

Sipf: -va-

-brzmi-e-ć (-brzm-i) : -brzmi-e-wa-ć, -grzmi-e-ć : -grzmi-e-wa-ć,
-chci-e-ć : -chci-e-wa-ć

RDZEŃ: ..CV-

T_{infl} : ..CV- $\emptyset$

Sipf: -ja-

-pi-ć : -pi-ja-ć, -bi-ć : -bi-ja-ć, -wi-ć : -wi-ja-ć

Sipf: -va-

-kry-ć : -kry-wa-ć, -ży-ć : -ży-wa-ć, -szy-ć : -szy-wa-ć,
-ty-ć : -ty-wa-ć, -my-ć : -my-wa-ć, -by-ć : -by-wa-ć

-tru-ć : -tru-wa-ć, -ku-ć : -ku-wa-ć, -klu-ć : -klu-wa-ć,
 -kłu-ć : -kłu-wa-ć, -snu-ć : -snu-wa-ć, -pru-ć : -pru-wa-ć,
 -czu-ć : -czu-wa-ć, -żu-ć : -żu-wa-ć, -knu-ć : -knu-wa-ć
 -gni-ć : -gni-wa-ć
 -zna-ć : -zna-wa-ć, -sta-ć : -sta-wa-ć, -da-ć : -da-wa-ć
 -igra-ć : -igra-wa-ć
 -umie-ć : -umie-wa-ć
 -dumie-ć : -dumie-wa-ć, -bole-ć : -bole-wa-ć, -dnie-ć : -dnie-wa-ć,
 -tle-ć : -tle-wa-ć, -mdle-ć : -mdle-wa-ć, -jrze-ć (-jrze-je) : -jrze-wa-ć.
 -brzmie-ć (-brzmie-je) : -brzmie-wa-ć
 -la-ć (le-je) : -le-wa-ć, -śmia-ć się : -śmie-wa-ć się, -sia-ć :
 -sie-wa-ć, -chwia-ć : -chwie-wa-ć, -dzia-ć (się) : -dzie-wa-ć (się)
 -grza-ć : -grze-wa-ć, -pia-ć : -pie-wa-ć, -wia-ć : -wie-wa-ć,
 -zia-ć : -zie-wa-ć

T_{infl}: CV-i-

S_{ipf}: -ja-

-stro-i-ć : -stra-ja-ć itd

T_{infl}: CV-ną-

S_{ipf}: -va- (z poniższym wyjątkiem)

-pły-ną-ć : -pły-wa-ć itd

S_{ipf}: -a-

-chło-ną-ć : -chłani-a-ć (jeden przykład)

RDZEŃ: ...CVC-

T_{infl}: CVC-∅

S_{ipf}: -a- (z poniższymi wyjątkami)

-strze-c (-strzeg-) : -strzeg-a-ć itd

-kła-ć : -klin-a-ć, -cia-ć : -cin-a-ć, -gia-ć : -gin-a-ć

-pia-ć : -pin-a-ć, -ża-ć : -żyn-a-ć, -wszcza-ć : -wszczyn-a-ć,

-cza-ć : -czyn-a-ć, -rżna-ć : -rżyn-a-ć

-dą-ć : -dym-a-ć ²

S_{ipf}: -iva-

-sie-c (-siek-) : -siek-iwa-ć, -tłuc (-tłuk-) : -tłuk-iwa-ć,

-prząść (-przęd-) : -przęd-ywa-ć, oraz z supletywnym rdzeniem

-siaść (-siąd-) : -siąd-ywa-ć

Od wszystkich tych czterech wyjątkowych czasowników istnieją jednak oboczne formacje na -a- : *siek-a-ć*, *-tłuk-a-ć*, *-przęd-a-ć*, *-siad-a-ć*. Będziemy więc uważać opozycję $-\emptyset$:-a- za regularny model przy T_{infl} typu CVC- $\emptyset$.

T_{infl} : ...CVC-a-

S_{ipf} : -iva-

-czyt-a-ć : *-czyt-ywa-ć*, *-pis-a-ć* : *-pis-ywa-ć* itd

Jest to całkowicie regularnie zastosowany model imperfektywizacji. Obejmuje on również wszystkie czasowniki na *-ować*, obojętnie czy element *-ow-* jest częścią rdzenia czy sufiksem o funkcji tworzenia rdzeni werbalnych od nominalnych, por. *(za)-chow-a-ć* : *(za)-chow-ywa-ć* wzgl. *(prze)-prac-ow-a-ć* : *(prze)-prac-ow-ywa-ć*.

T_{infl} : CVC-i-

S_{ipf} : -a- (z poniższymi wyjątkami)

-trafi-i-ć : *-trafi-a-ć*, *-rusz-y-ć* : *-rusz-a-ć* itd

S_{ipf} : -iva-

-kąs-i-ć : *-kąs-ywa-ć*, *-krop-i-ć* : *-krop-ywa-ć*, *-kup-i-ć* : *-kup-ywa-ć*

-grab-i-ć : *-grab-ywa-ć*, *-myśl-i-ć* : *-myśl-iwa-ć*, *-strzel-i-ć* :

-strzel-iwa-ć, *-strzęp-i-ć* : *-strzęp-ywa-ć*, *-trąb-i-ć* : *-tręb-ywa-ć*

-stąp-i-ć : *-stąp-owa-ć* ~ *stąp-ywa-ć*

-skocz-y-ć : *-skak-iwa-ć* , *-służ-y-ć* : *-sług-iwa-ć*

S_{ipf} : -eva-

-wątp-i-ć : *-wątpi-ewa-ć* (jedyne przykłady)

Wśród czasowników zawierających sufiks -i- w postaci -y- jedyne wyjątkami od reguły polegającej na imperfektywizacji przez -a- są *-służyć* oraz *-skoczyć*.

Tam gdzie sufiks tematyczny ma postać -y- wyjątki są nieco liczniejsze. Czasowniki *-stąpić* oraz *-kupić* to jedyny wypadek gdzie jedynie formacje typu -iva- są możliwe. W pozostałych wypadkach obok wymienionych *-kąs-ywa-ć*, *-krop-ywa-ć* itd istnieją oboczne formacje na -a- : *-kąs-a-ć*, *-krap-i-a-ć*, *-grabi-a-ć*, *-myśl-a-ć*, *-strzel-a-ć*, *-strzępi-a-ć*, *-trąbi-a-ć*. Formacje na -iva- (-ova-) mają charakter bardziej sporadyczny lub są ograniczone do nie-

których złożzeń prefiksalnych. Uważamy, że nic nie stoi na przeszkodzie, aby uważać zamianę sufiksu *-i-* na sufiks *-a-* za regularny model imperfektywizacji.

T_{inf}^1 : CVC-e-

S_{ipf} : -iva-

-widzi-e-ć : -wid-ywa-ć itd

Typ ten reprezentuje około dwudziestu czasowników dźwiękonaśladowczych z sufiksem *-k-* (-brzęcz-e-ć : -brzęk-iwa-ć itd) oraz następujące: -błyszcz-e-ć : -błysł-iwa-ć, -gorz-e-ć : -gor-ywa-ć, -klęcz-e-ć : -klęk-iwa-ć, myśl-e-ć : -myśl-iwa-ć, leci-e-ć : -lat-ywa-ć, -leż-e-ć : -leg-iwa-ć, -patrz-e-ć : -patr-ywa-ć, -siedzi-e-ć : -siad-ywa-ć, -stercz-e-ć : -sterk-iwa-ć, wiedzi-e-ć : -wiad-ywa-ć.

Formacje oboczne z sufiksem *-a-* występują w czasownikach -patrzeć (: -patrzeć), -myśleć (: -myślać), -sterczeć (: -sterkać) i klęczeć (: -klękać) - jednak są to formacje na ogół rzadsze lub ograniczone do pewnych złożzeń prefiksalnych. Jedyny przypadek gdzie, na podstawie SJP, udało nam się stwierdzić jedynie formacje na *-a-* stanowi -młoczeć : -młoczyć (obok -wiadać : -wiedzieć z wtórną prefiksacją). Będziemy uważać *-e-* : *-iva-* za regularny typ imperfektywizacji.

T_{inf}^1 : CVC-na-

S_{ipf} : -a-

-marz-na-ć : -marz-a-ć itd

Imperfektywizacja przy czasownikach na *-na-ć* należących do klasy nieproduktywnej dokonuje się regularnie przy pomocy sufiksu *-a-*. W klasie produktywnej, gdzie sufiksacja przez *-na-* stanowi wtórny etap derywacyjny, werbalne gniazda derywacyjne mają dwie postacie:

Pf	Ipf	Pf	Ipf
wyrycz-e-ć	wyryk-iwa-ć	wytrys-na-ć	wytrysk-iwa-ć
wyryk-na-ć			wytrysk-a-ć

Miejsce formacji na *-na-* w ciągu derywacyjnym i ich wpływ na stosunki aspektowe winne być przedmiotem osobnego studium - tu stwierdzamy jedynie, że zarówno *-a-* jak i *-iva-* mogą być wykładnikami imperfektywu w opozycji do sufiksu *-na-* w korelacji perfektywnym.

RDZEŃ: C#C-

T_{infl}¹: C#C-a

S_{ipf}: -a-

-tk-a-ć : -tyk-a-ć, -pch-a-ć : -pych-a-ć, -rw-a-ć : -ryw-a-ć,

-ss-a-ć : -sys-a-ć, -pr-a-ć : -pier-a-ć, br-a-ć : -bier-a-ć,

-st-a-ć : -sył-a-ć, -st-a-ć : -ścieł-a-ć, -sp-a-ć : -sypi-a-ć

T_{infl}¹: C#C-e

S_{ipf}: -a-

-ml-e-ć : -miel-a-ć, -pl-e-ć : -piel-a-ć, -pomni-e-ć : -pomin-a-ć,

-drz-e-ć : -dzier-a-ć, -mrz-e-ć : -mier-a-ć, -wrz-e-ć : -wier-a-ć,

-trz-e-ć : -cier-a-ć, -prz-e-ć : -pier-a-ć, -żr-e-ć : -żer-a-ć

T_{infl}¹: C#C-i

S_{ipf}: -a-

-śp-i-ć : -sypi-a-ć (jedyne przykłady)

T_{infl}¹: C#C-na

S_{ipf}: -a-

-mk-na-ć : -myk-a-ć, -tch-na-ć : -dych-a-ć, -sch-na-ć : -sych-a-ć

Dystrybucję sufiksów imperfektywizujących oraz stosunek ich do tematu prymarnego infinitiwu można więc ująć w kilku regułach:

- 1) Rdzenie typu C- z S_{pf} -i- lub -e- mają S_{ipf} -va- (przy zachowanym S_{pf}).
- 2) Rdzenie typu C- oraz CVC- z S_{pf} -a- mają S_{ipf} -iva- (zastępujący S_{pf}).
- 3) Rdzenie zakończone samogłoską (CV-) mają S_{ipf} -ja- lub -va-.
- 4) Rdzenie typu CVC- z S_{pf} zerowym mają S_{ipf} -a-.
- 5) Rdzenie typu CVC- z S_{pf} -i- mają S_{ipf} -a-, natomiast z S_{pf} -e- mają S_{ipf} -iva- (zastępujący S_{pf}).
- 6) Rdzenie typu CVC z S_{pf} -na- mają S_{ipf} -a- lub -iva-.
- 7) W rdzeniach typu C#C, # ulega wokalizacji przy imperfektywizacji. S_{ipf} jest -a-.

W formie tabelarycznej:

Typ rdzenia \ S _{pf}	-∅-	-a-	-i-	-e-	-nǫ-
C-		C-iva-	C-i-va-	C-e-va-	
...CV-	CV-ja- CV-va-		CV-ja-		CV-va-
...CVC-	CVC-a-	CVC-iva-	CVC-a-	CVC-iva-	CVC-a-/-iva-
C#C-		CVC-a-	CVC-a-	CVC-a-	CVC-a-

D y s k u s j a

Inwarianty sufiksów imperfektywizujących.

Sprawę ewentualnego istnienia sufiksu *-eva-* rozpatrujemy w następujący sposób. Czasowniki *za-*, *o-*, *przy-ćmiawać*, *ośniewać*, *powątpiewać* są jedynymi wypadkami, gdzie *-e-* w formacji imperfektywnej nie ma odpowiednika w korelacie perfektywnym (*-ćmić*, *-ośnić*, *-wątpić*). W przypadku *-ćmiawać* bazą utworzenia imperfektywu chyba jest rdzeń *-ćmia-*, w SJP zaświadczony w *zaćmiać* (oznaczone dawn.). Tak samo *-ośniewać* da się interpretować jako relik po dawniejszym *ośnieć* (por. Sławski). Co do *-wątpiewać* nie znamy podobnej eksplanacji. Z punktu widzenia czysto synchronicznego zabiegiem najbardziej wskazanym jest zaopatrzenie tych trzech rdzeni werbalnych w supletywne postacie *ćmi-/ćmia-*, *ośni-/ośnia-* oraz *wątpi-/wątpia-*. We wszystkich innych wypadkach, gdzie na pierwszy rzut oka może się wydawać, że imperfektywizacja dokonuje się przy pomocy sufiksu *-eva-*, należy traktować *-e-* jako należące do tematu prymarnego infinitiwu por. *-dumie-* : *-dumie-wa-ć*, *mie-* : *mie-wa-ć*, *-le-* : *-le-wa-ć* itd.).

Przyjmując supletywizm rdzenia werbalnego w trzech czasownikach (*ćmi-*, *ośni-*, *wątpi-*) wyeliminujemy domniemany sufiks *-eva-* i interpretujemy go jako sufiks *-va-* dodany do tematów prymarnego infinitiwu na *-e*.

Co do sufiksów *-ja-*, *-va-* jesteśmy skłonni przyjąć następujące zasady. Postacie te występują wyłącznie po samogłoskach, bądź po rdzeniach wokalicznych np. *-pi-ja-ć*, *-gni-wa-ć*, *-kry-wa-ć*, *-tru-wa-ć*, *-le-wa-ć*, *-da-wa-ć*, *-mie-wa-ć*, *-dumie-wa-ć*, *-pły-wa-ć*, bądź po rdzeniach asylibicznych zachowujących sufiks tematyczny przy imperfektywizacji (C-i lub C-e), np. *-brzmi-e-wa-ć*, *-kp-i-wa-ć*. Pod warunkiem, że ustalenie kontekstów, gdzie występuje *-ja-* a gdzie *-va-*, jest możliwe, będziemy mogli sprowadzić *-ja-*, *-va-*, *-a-* do jednej wspólnej postaci *-a-*.

Imperfektywa typu *-kle-ja-ć* itd, t.zn. utworzone od rdzeni o postaci CV-i, przeważnie denominalne, już przed imperfektywizacją były przedmiotem jednej sufiksacji prowadzącej do sytuacji hiatowej: *kle-[j]-i-ć*. Akceptując kierunkowość procesów derywacyjnych możemy więc twierdzić, że glajd *-j-* jest przewidywalny w tym wypadku przez fakt nastąpienia epentezy już na wcześniejszym etapie derywacyjnym. Rdzeń służący do derywacji *-strajać* powinien więc raczej mieć postać *stroj-* niż *stro-*.

W wypadkach gdzie epenteza nie zachodziła już przed imperfektywizacją, glajdem epentycznym przed sufiksem *-a-* jest *-j-* po *-i-* należącym do rdzenia, natomiast we wszystkich innych kontekstach jest nim *-v-*. Wyjątek z tej reguły stanowi *gni-ć* : *-gni-wa-ć*, co przysparza nam pewnego problemu. W rosyjskim na przykład rdzenie czasowników *numb* i *гниumb* różnią się swoją strukturą, por. praes. *num* : *гниум*. Możemy tam jako punkt wyjścia obrać na przykład postacie rdzeni *p#-* i *gni-* (por. Flier 1974₂:19). Synchronicznie przynajmniej, nie mamy w polskim żadnego oparcia dla takiego zabiegu, o ile nie chcemy przyjąć reprezentacji głębinowych ad hoc. Ani we fleksji, ani w derywacji - zarówno nominalnej jak i werbalnej - nie stwierdziliśmy żadnych powodów dla przyjęcia innej postaci dla rdzenia *gni-* niż dla *pi-*, jak również dla segmentacji *gn-i*. Na razie nie widzimy innego rozwiązania niż traktowanie czasownika *gnić* jako wyjątek.

Przyjmując takie, przynajmniej tymczasowe rozwiązanie redukujemy domniemane sufiksy -a-, -ja- i -va- do jednej postaci -a-, przed którą zachodzi epenteza -j- w warunkach określonych przez strukturę rdzenia (CV) oraz występującą w nim samogłoskę (*i*).

Alternatywnym rozwiązaniem jest traktowanie czasowników *pić*, *bić*, *wić* jako zakończonych już w rdzeniu na sonorant -j-. Za takim ujęciem przemawia niewątpliwie fakt, iż żadne derywaty od tych trzech rdzeni nie zawierają -v- (z wyjątkiem rzeczownika *piwo* i dalsze derywaty *piwny* itp.). Sytuacja tutaj jest więc odmienna niż przy rdzeniach typów *kry-*, *tru-*, *le-*, gdzie zarówno -j- i -v- są bogato reprezentowane w derywacji (por. *myjak* : *zmywacz*, *lejnia* : *zlew*, *żujka* : *żuwaczka*, *grzejny* : *grzewcy* itd.). Opis ostatnio wymienionych faktów może zyskać na wprowadzeniu reguły typu "glide shift" lub przyjęcie rdzeni nie zawierających sonorantów końcowych. Takiego argumentu przeciwko przyjęciu rdzeni w postaci *pij-*, *wij-*, *bij-* nie ma. Natomiast wprowadzona musi być reguła ucinająca -j- przed sufiksami konsonantycznymi, co w ujęciu "epentecycznym" było by niekon-systentne.

Nieredundantne wykładniki imperfektywu.

Zredukowany w ten sposób inwentarz imperfektywizujących środków morfologicznych by zawierał sufiksy -a- oraz -iva-. Przypatrzmy się bliżej wzajemnemu stosunkowi tych sufiksów. Z sufiksacją imperfektywizującą współwystępują w temacie alternacje typów:

$\emptyset$	:	V		-rwać	:	-rywać
V_x	:	V_y		-mówić	:	mawiać
C_x	:	C_y		-rzucić	:	-rzucać

Ilościowo przykłady występowania alternacji typu $V_x : V_y$ i $C_x : C_y$ mają ogromną przewagę nad alternacją $\emptyset : V$. Jednak jesteśmy zdania, że kwestię ładunku funkcjonalnego należy rozstrzygnąć na korzyść ostatnio wymienionej. Alternacja $\emptyset : V$

jest w stanie służyć jako jedyny wykładnik imperfektywizacji. W małej ilości czasowników sygnalizacja opozycji aspektowej polega na alternacji $\emptyset : V$ przy identyczności sufiksów - w paru wypadkach również identyczności fleksji (por. *-pchać : pychać*). Więc przynajmniej sporadycznie wartość dystynktywna $\emptyset : V$ jest niewątpliwa. Alternacje typów $V_x : V_y$ i $C_x : C_y$ nie mają tej zdolności, również nie współwystępują konsekwentnie z jednym czy drugim sufiksem imperfektywizującym. Uważamy więc, że mamy podstawę do traktowania alternacji $V : \emptyset$ jako nieredundantnej, $V_x : V_y$ i $C_x : C_y$ natomiast jako redundantnych (jeżeli przez redundantną rozumiemy opozycję formalną, która sama nie jest znaczeniowotwórcza ale jednak może posiadać funkcję zwiększania przejrzystości opozycji znaczeniowych już dostatecznie zasygnalizowanych innymi środkami).

Dystrybucja wykładników imperfektywu.

Współwystępowanie *nieredundantnych* środków sygnalizacji imperfektywu przedstawiamy w następujący sposób:

# w rdzeniu	opozycja sufiksalna	przykłady
-	$-\emptyset : -a-$	<i>-pić, -gnić, -kryć, -lać, -truć -dać, -mieć, -kłaść, -ciąć, -dąć, -brzmieć, -umieć, -dumieć, -chcieć</i>
-	$-a- : -iva-$	<i>-czytać, -łgać, -pracować</i>
-	$-e- : -iva-$	<i>-widzieć</i>
-	$-i- : -a-$	<i>-mówić</i>
-	$-ną- : -a-$	<i>-marznąć</i>
-	$-ną- : -iva-$	<i>-ryknąć</i>
+	-	<i>-tkać, -rwać, -brać</i>
+	$-e- : -a-$	<i>-mleć, -drzeć</i>

Ujęty w ten sposób proces imperfektywizacji wykazuje daleko idące prawidłowości. Stałym wykładnikiem imperfektywu jest *-a-*. Jako jedyny wykładnik imperfektywu funkcjonuje ono jednak tylko w wypadkach, gdy kontrastuje z sufiksem perfektywu $\emptyset$, *-i-* lub *-ną-*. Kontrast w stosunku do perfektywu

we wszystkich pozostałych wypadkach zabezpiecza *albo* współwystępująca z -a- alternacja $\emptyset : V$ w rdzeniu *albo* element -iv-. Absolutnie regularny charakter ma występowanie elementu -iv-, gdy perfektyw ma sufiks o identycznej postaci, jak sufiks imperfektywizujący -a-, przy równoczesnym braku alternacji $\emptyset : V$ w rdzeniu. Jak powiedziano wyżej możemy z pewnym zastrzeżeniem to samo stwierdzić, gdy sufiksem perfektywu jest -e-. Natomiast -iv- nie występuje nigdy przy równoczesnej alternacji $\emptyset : V$.

Jesteśmy więc skłonni twierdzić, że funkcją elementu -iv- jest zabezpieczenie dostatecznego kontrastu między imperfektywem a perfektywem, gdy brak innych środków morfologicznych o takiej zdolności, mianowicie 1) alternacja $\emptyset : V$, 2) kontrast sufiksalny albo -i- : -a- albo -ną- : -a- albo - $\emptyset$ - : -a-.

Doprowadza nas ta okoliczność do opisu morfemu imperfektywizującego składającego się z dwu części: 1) Stały składnik (inwariant) -a- 2) Składnik zmienny: albo alternacja $V : \emptyset$ albo kontrast sufiksalny -i-/-y- : -a-, -na- : -a- albo (dla osiągnięcia takiego kontrastu) epenteza -iv-.

W elemencie -iv- interpretowanym w ten sposób jawne uzasadnienie ma samogłoska, jako środek kontrastujący, co przemawia za traktowaniem składnika zmiennego w jednej z jego postaci jako -i-, po którym następuje epenteza -v- przed stałym składnikiem sufiksu, również wokalicznym.

Z a k o ń c z e n i e .

Z powyższego wynika po pierwsze, że traktowanie *j i v* jako elementów epentetycznych zastosowanych przy konkatenacji morfem wokalicznych daje możliwość uproszczenia opisu imperfektywizacji. Przedmiotem osobnego studium będą zjawiska związane z *j i v* w derywacji. Przytoczyliśmy wyżej oboczność *j i v* w tym obrębie, por. *lej, leiwo, lejny : zlew, rozlewisko, wylewny* itd. Nie sądzimy, aby występowanie *j i v* było przewidywalne na podstawie poszczególnych morfem następujących po nich. Niezbędne jest przy tym w pierwszym rzędzie ustale-

nie kolejności operacji derywacyjnych oraz miejsca w nich gdzie zachodzi epenteza glajdu. Por. zasadę zastosowaną wyżej w wypadku *-strajać* wobec *-dawać*.

Druga sprawa poruszona wyżej, funkcja wydzielonego przez nas *-i-*, wiąże się niewątpliwie z problematyką t.zw. intermorfów. Element *-i-* sufiksu *-iva-* nie jest środkiem dostosowującym rdzeń do dalszego ciągu morfologicznego, ale raczej jednym z wariantów drugiego (obok *-a-*) składnika morfemu imperfektywu. Dopiero dalsze wnikliwe badania nad złożonymi formantami słowotwórczymi wykażą, czy podwójna nieredundantna sygnalizacja imperfektywu stanowi zjawisko wyjątkowe. Innymi słowy, czy również przy intermorfach nominalnych istnieją wypadki podobnej dystrybucji komplementarnej między intermorfem a innymi środkami morfologicznymi?

Osobne zagadnienie stanowi interpretacja rozwoju diachronicznego doprowadzającego do stanu opisanego. Ciekawe by było np. zbadanie w poszczególnych językach słowiańskich nowych produktywnych morfemów gramatycznych zastępujących żywe do niedawna wykorzystanie apofonii jako środka morfologicznego.

PRZYPISY

- 1 Por. również ciekawą wzmiankę u Nitscha: "Naodwrót Wielkopolska, mimo wymowy *śvŷyca*, *čvorty*, a często i *tvardy*, ma jednak stanowczy typ *brad_ĩže*, *brad_myśli*, *brad_robĩ*, a pewnie i *brad_vyšet*, chociaż co do ostatniego (*-t + v-*) nie mam materiału, bo dawniej na myśl mi nie przyszła możliwość w Polsce typu *brat_vyšet*. (Nitsch 1912:419).
- 2 Nie wdając się w dyskusję na temat słuszności przyjęcia dla tych ostatnich czasowników jednej czy innej reprezentacji głębinowej, stwierdzamy tu jedynie, że uważamy *kłać*, *dąć* za ortograficzne realizacje ciągów fonetycznych [kɫɔ̃jɲɕ] [dɔ̃jɲɕ], będące fonetycznymi realizacjami ciągów fonemicznych /kɫon-ć/, /dom-ć/. Imperfektywne wyróżniają się więc od perfektywnych sufiksem *-a-* oraz alternacją tematową *-i-* : *-o-*.

LITERATURA

- Andersen 1969 Andersen, Henning, "The Phonological Status of the Russian "Labial Fricatives", *Journal of Linguistics* 5 (1969) 121-127.
- Coats 1974 Coats, Herbert, "On the alternation j/v in Russian", *Topics in Slavic Phonology*, Cambridge, Mass. 1974, 29-42.
- Flier 1972 Flier, Michael S., "On the source of derived imperfectives in Russian", *The Slavic Word*, Hague/Paris 1972, 236-253.
- Flier 1974₁ Flier, Michael S., "The v/j alternation in certain Russian verbal roots", *Topics in Slavic Phonology*, Cambridge, Mass. 1974, 66-83.
- Flier 1974₂ Flier, Michael S., "The Glide Shift in Russian deverbal derivation", *Russian Linguistics* 1 (1974), 15-31.
- Garde 1970 Garde, Paul, "La distribution de hiatus et le status du phénomène /j/ en russe", *The Slavic Word*, Hague/Paris 1972, 372-387.
- Garde 1978 Garde, Paul, "Le mot russe: Forme et fonction de ses éléments morphologiques", *Cahiers de Linguistique, d'Orientalisme et de Slavistique* 11 (1978), Aix/Marseille, 10-45.
- Jakobson 1956 Jakobson, Roman, "Die Verteilung der stimmhaften und stimmlosen Geräuschlaute im Russischen", *Festschrift für Max Vasmer*, Berlin 1956, 199-202.
- Jakobson 1978 Jakobson, Roman, "Mutual assimilation of Russian Voiced and Voiceless Consonants", *Studia Linguistica* XXXII:I-II (1978) Lund, 107-109.
- Kuryłowicz 1952 Kuryłowicz, Jerzy, "Uwagi o polskich grupach spółgłoskowych", *BPTJ* XI (1952), 54-69.
- Laskowski 1975 Laskowski, Roman, *Studia nad morfonologią współczesnego języka polskiego*, Wrocław 1975.
- Nitsch 1912 Nitsch, Kazimierz, "Polska fonetyka międzywyrazowa", *Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie*. Tom V (1912), 393-422.
- Ułaszyn 1912 Ułaszyn, Henryk, "Miscellanea Językowe", *Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie*. Tom V (1912), 261-311.
- Ułaszyn 1956 Ułaszyn, Henryk, *Ze studiów nad grupami spółgłoskowymi w języku polskim*, Wrocław 1956.
- Worth 1978 Worth, Dean S., "Some 'glide shifts' in Russian derivation", *Linguistic and Literary Studies in honor of Archibald Hill*, II. Descriptive Linguistics. The Hague 1978, 359-363.

DYSKUSJA

Wróbel zwrócił uwagę na fakt, że opis wychodzący z tematu czasu teraźniejszego był by całkiem odmienny. Należy rozstrzygnąć który z dwóch możliwych punktów wyjścia - temat czasu teraźniejszego i temat infinitiwu - daje najbardziej ekonomiczny opis. W sprawie oboczności *j/v* w derywatach nominalnych wyraził pewne wątpliwości co do ujęcia epentetycznego i przypuszczał raczej że oboczność ta jest uwarunkowana różnymi podstawami czasownikowymi.

Laskowski wyraził pogląd, że uzasadnione jest sprowadzenie powierzchniowo różnych wykładników gramatycznych do jednego inwariantu. Z dwóch możliwych metod - epenteza wzgl. postulowanie "full-stems" zakończonych na -j- - epenteza jego zdaniem lepiej się nadaje do przewidywania występowania *j* wzgl. *v*. W związku z czasownikami -*szywać*, -*pijać* itp poruszył kwestię, czy glajd jest uwarunkowany strukturą głębinową czy powierzchniową. Popierał on próbę interpretowania elementu -iv- jako intermorfu minimalizującego nieprzejrzystość syntagmatyczną.

Paulsson uważał, że podana w referacie klasyfikacja rdzeni werbalnych daje dużą wygodę i zastanawiał się przy tym, czy autor ustala postacie poszczególnych rdzeni werbalnych tylko w oparciu o derywację aspektową, czy ewentualnie również o inne czynniki.

Urbańczyk wyraził pogląd, że opis podany w referacie jest pomysłowy, ale może się stać przekonujący dopiero po zastosowaniu tej metody również na innych kategoriach morfologicznych.